

Фалсафаи то Сукрот

Мактаби миллетӣ

Хусусияти аз ҳама муҳим ва фарқкунандаи ин мактаб аз дигар мактабҳои давраи то сукротӣ дар бошуурона матраҳ намудани масъала оиди асоси ҷавҳарияти ҳамаи мавҷудот ифода мегардад. Ба ҳайси ҷавҳар онҳо ин ё он шакли моддаро тасаввур мекарданд. Ба ғайр аз ин мактаби фалсафии миллет як самти дурахшони илмӣ-табиӣ дошт. Намояндагони барҷастаи он инҳо буданд: Фалес, Анаксимандр ва Анаксимен.

Асосгузори мактаби милетӣ **Фалес** (тақрибан 652-547 п.а.м.) ба ҳисоб меравад. Ӯро ҳамчун физики аввал, аввалин ситорашинос, аввалин математик ва аввалин файласуф дар Ион – қисмати пешқадами минтақаи Элей, мешуморанд. Фалес бунёдгузори ақидаи ба математика ва умуман ба илми атиқа ворид намудани исбот ё хулосаи дедуктивӣ ба ҳисоб меравад. Ин ақида натавонанд асоси инкишофи босурати илми атиқа гардид, балки ба илми табиатшиносӣ ва фалсафаи ратсионалӣ таъсири амиқ гузошт. Фалес материалисти стихиявӣ буд. Аз рӯи ақидаи ӯ мабдаи олам об мебошад.

Фалес баъди худ ягон осори хаттиро боқӣ нагузошт. То замони мо танҳо гуфторҳои ҷудогонае боқӣ мондаанд, ки файласуфон ва таърихшиносони дигар ба ӯ нисбат додаанд, аз ҷумла:

- ❖ Сухани барзиёд ҳаргиз ифодагари андешаи оқилона нест
- ❖ Муқаддамтар аз ҳама ашӯ Ҳудост, зеро Ӯ зода нашудааст
- ❖ Зеботар аз ҳама коинот аст, зеро он офаридаи Ҳудост
- ❖ Босуръаттар аз ҳама андешааст, зеро ӯ бе ист медавад.
- ❖ Пурзуртар аз ҳама эҳтиёҷ аст, зеро ӯ бар ҳама ғолиб аст.
- ❖ Оқилтар аз ҳама вақт аст, зеро ӯ ҳама чизро зоҳир мекунад.

Анаксимандр (тақрибан 610-546 п.а.м.) шогирд ва пайрави Фалес. Анаксимандрро муаллифи аввалин асари насрии фалсафӣ «Оиди табиат» меҳисобанд. Аз ин асар то замони мо фақат баъзе порчаҳо ва ифодаҳои ҷудогона боқӣ мондаанд. Тахмин мезананд, ки Анаксимандр аз файласуфони атиқа аввалин шуда чизеро, ки дар моҳияти ҳамаи мавҷудот қарор дорад, **мабдаъ** номид. Ин мабдаъ ба ақидаи ӯ на як унсури ҷудогонаест, аммо ким чи хел ба

ҳамаи онҳо бетафовут буда, чавҳари номуайян- **апейрон** мебошад. Апейрон як чизи абстрактӣ буда, аммо бо ин ҳама \bar{u} моддӣ аст. Апейрон дорои хусусиятҳои беҳмадудӣ, беинтиҳои мебошад. \bar{U} абадӣ ва нестнашаванда буда, ҳамеша дар ҳаракат аст. Ба сабаби фаъол будани апейрон ашӯ падида ва нест мегарданд. Ба шарофати ин фаъолият аз \bar{u} зидҳо (тарӣ ва хушкӣ, гармӣ ва хунукӣ) ба вучуд меоянд аз пайвастиҳои ин ҷуфтҳои муқараршуда чор унсури маълум *об, хок, бод, оташ* ташкил мекунанд. Апейрон бошад ҳамаро фаро гирифта, идора мекунад.

Ба ғайр аз ақидаи апейрон - ҳамчун асоси ҳамаи мавҷудот, Анаксимандр аз байни файласуфон аввалин шуда фарзияро оиди пайдоиши ҳаёти заминӣ ва инсон баён намуд. Мувофиқи ақидаи \bar{u} ҳаёт дар сарҳади хушкӣ ва баҳрҳо пайдо шудааст. Одам бошад аз ҳайвоноте пайдошудааст, ки пештар дар об зиндагӣ мегарданд.

Анаксимен (585-524 п.а.м.) шогирди Анаксимандр буда, дар бисёр мавридҳо ба таълимоти \bar{u} пайравӣ менамояд. Аммо дар фалсафаи \bar{u} *апейрон* танҳо сифати бод менамояд, ки номаҳдуд буда, мабдаи ҳамаи ҳастӣ ба ҳисоб меравад. Маҳз таъғирёбии зичии ҳаво, ҳаракати он боиси пайдоиши дигар аносир, ашӯи ҷудогонаи олами моддӣ, ҷисм ва ҳатто ҷон мегардад.

Мактаби пифагорӣ (асҳоби адад)

Асосгузори ин мактаб Пифагор (тақрибан соли 570 – авали асри V п.а.м.) ба ҳисоб меравад. Чунин мегӯянд, ки Пифагор дониши худро баъди таҳсили 34-сола дар назди қоҳинони Миср ва Бобулистон ва мумкин аст дар назди доноёни Ҳинд ба даст овардааст.

Маълум аст, ки Пифагор яке аз беҳтарин математикҳои замони худ ба шумор мерафт. Исботи «теоремаи Пифагор» ба \bar{u} шӯҳрати зиёде овард. Ба Пифагор инчунин ақидаи «адад асоси ҳамаи ашӯст» нисбат дода мешавад. Аз рӯи ин ақида адад оғози коинот аст.

Мактаби элей

Мактаби элей дар охири асри VI п.а.м. дар соҳили италиявии «Элиадаи бузург», дар шаҳри Элея ба вучуд меояд. Асосгузори он Ксенофани Колофонӣ буда намояндагони нисбатан машҳураш Парменид, Зенон ва Мелис мебошанд.

Ксенофан (тақрибан 570-487 п.а.м.) –шоир ва файласуф, қариб ҳафтод солро дар сафарҳо гузаронда буд. Ксенофан концепсияи комили фалсафӣ надорад. Ақидаҳои фалсафии ӯ мутаазоданд. Ӯ чунин ақидаро пайғирӣ менамуд:

❖ Фақат як Худое вучуд дорад, ки ба мирандаҳо на аз ҷиҳати қиёфа ва на аз ҷиҳати фаҳм монанд аст. Ӯ ҳамабин, ҳамашунав ва ҳамадон буда, Худои ягона аст.

❖ Асоси ҷавҳари оламро ҳок ташкил мекунад, ки аз он бо ёрии об ҳаёт ба вучуд меояд.

❖ Маърифати ҳиссӣ ба мо дониши ҳақиқиро дода наметавонад, лекин ақл низ баъзан моро фиреб медиҳад, чунки ҳақиқат тасодуфӣ аст.

Парменид –шоир ва файласуф. Асари асосии ӯ манзумаи «Дар бораи табиат» мебошад. Парменид яке аз аввалинҳо шуда ба масъалаи ҳастӣ тавачҷӯх зоҳир карда, масъалаи муносибати ҳастӣ ва тафаккурро баррасӣ менамояд.

Ҳастӣ аз рӯи ақидаи ӯ дар мӯқобили нестӣ вучуд дорад. Ҳастӣ ягона, тақсимнашаванда ва таъғирнопазир мебошад. Парменид оғози ҳама чизро оташ ва ҳок меҳисобид.

Мактаби афина

Анаксагор (500-449 п.а.м.) масъалаи асосии фалсафии ӯ масъалаи таъғироти сифатии ҷисм то табдилёбии он мебошад. Анаксагор ақида дошт, ки ибдоъ фақат зарчаҳои хурди ба ҳисёт номуайяни ин ё он мода буда метавонад, ки микдори онҳо беҳмаҳдуд аст.

Анаксагор аваллин шуда оғози ғайримоддии фикр ё Ақлро аз модда ҷудо намуд. Ӯ донист, ки модда зухуроти ҳаракатро, фикрро, низоми мақсаднокро дар коинот шарҳ дода наметавонад. Анаксагор байни олами моддӣ ва ғайри моддӣ тафовут мегузошт. Олами ғайри моддиро бо рӯҳи оқилаи инсон монанд медонист. Ҳамин тариқ, бори аввал мафҳуми оғози универсалӣ ҷорӣ гардид. Дар системаи андешаҳои фалсафии ӯ ин ибдои универсалӣ нақши сабаби ибдоъ- муҳаррики ҷаҳониро мебозад.

Гераклит оғози ҳамаро оташ меҳисобид ҳарчанд, ки ин оташ аз тарафи логоси ҷаҳонӣ идора карда мешавад. Оташ танҳо он вақт боақлу илоҳист, ки атои логос бошад. Ин логос аз рӯи нуқтаи назари Гераклит чун қонуни диалектикий Коинот аст, ки

дар он алокаи универсалӣ ва устувори тарафҳои муқобил инъикос меёбанд. Ягонагии онҳо, тасодуфашон, шабоҳияти онҳо барои мубориза, ки худ чун сабаби ҳар гуна пайдоиш ва аз байнравӣ, умуман боиси ҳар гуна тағйирот мегардад, ҳамчун асос хизмат менамояд. Барои Гераклит шубҳае дар он нест, ки : «ҳама чиз дар ҷараён қарор дорад, ҳама чиз тағйирпазир аст», «ба як дарё ду бор даромадан мумкин нест».

Атомистҳо

Ақидаи атомистии Левкипп ва Демокрит ҳамчун кулминатсияи фалсафаи материалистии атиқа баҳисоб меравад. Атомистҳо ақидаи Анаксагор оиди мавҷудияти зарчаҳои моддии хурди зиёди беҳудудро асос қарор дода буданд. Аммо дар тафовут аз ӯ, онҳо чунин меҳисобиданд, ки ин зарчаҳо ҳаракат мекунанд ва ҳаракаташон дар ҳало ба вучуд меояд.

Атомизм ҳамчун ҷараёни афкори атиқа барои ба як шакл даровардани фалсафаи оғози офариниш падидор гашт. Ҳамин тариқ Демокрит ва пайравони ӯ оғози офаринишро ба атом нисбат медиҳанд. Ҳам об, ҳам ҳаво, ҳам хоку оташ аз миқдори зиёди атомҳо, ки аз рӯи хусусиятҳои сифатии худ фарқ мекунанд, аммо ба таври ҷудогона тавассути ҳисёт даркнашаванда мебошанд, иборат ҳастанд. Атомистҳо оламро ҳамчун ягонаву том, ки иборат аст аз зарчаҳои тақсимнашавандаи хурди бениҳоят-атомҳо, ки дар ҳало ҳаракат мекунанд, мешумориданд. Ба ақидаи Демокрит ҷони инсон ва ҳато ҳудоҳо низ аз атомҳо таркиб ёфтаанд.